

Reindriftas tradisjons- og erfaringsbaserte kunnskap – hvordan synliggjøres den og hvilken gjennomslagskraft har den?

Erfaringer fra utbyggingsprosesser i Nordland

Camilla Risvoll, Nordlandsforskning, Postboks 1490, N-8049 Bodø, Norge

Jan Åge Riseth, Helse og samfunn, NORCE, Norwegian Research Centre AS, , Rombaksvegen E6 47, N 8517, Narvik

Mats Pavall, Duokta Reinbeitedistrikt, 8200 Fauske

Svein Morten Eilertsen, NIBIO, Norsk institutt for bioøkonomi, Postboks 115, NO-1431 Ås, Norge

Engelsk tittel

Traditional knowledge in reindeer herding- Is it visible and integrated in land use planning? Experiences from development processes in Nordland, Northern Norway.

Sammendrag

En stor utfordring i dagens arealplanlegging er de mange virksomhetene som benytter seg av land- og naturressurser som konkurrerer eller kommer i konflikt med reindriftnæringen. Reindriftdeltar i et mangfold av prosesser hvor det planlegges nye inngrep og aktiviteter og hvor det skjer endringer i landskap som benyttes til reinbeite. Det er en økende anerkjennelse av at tradisjons- og erfaringsbasert kunnskap må inkluderes i arealplanleggingen for å oppnå en mer helhetlig økosystembasert forvaltning. Lover og regler på ulike nivå forutsetter medvirkning og inkludering av reindriftsutøvernes kunnskap. Utbyggere legger opp til medvirkningsprosesser og avbøtende tiltak, mens forskere inviterer til samarbeidsprosjekter på tvers av disipliner, hvor reindriftdeltar inviteres med som deltakere og informanter.

Det er likevel mye som tyder på at intensjonene med slike medvirkningsprosesser ikke blir tilstrekkelig fulgt opp, og at den erfaringsbaserte kunnskapen ofte blir oversett med påfølgende konsekvenser for reindriftdeltars livsgrunnlag og kultur. Vi vil i dette kapitlet sette søkelys på prosessene rundt samarbeidet hvor ulike kunnskapssystemer møtes og samspiller.

Artikkelen bygger på diskusjoner omkring reindriftdeltars erfaringsbaserte kunnskap på workshopen om reindrift og arealinngrep i Tromsø i 2019, samt diskusjoner med reindriftdeltarutøvere i Nordland gjennom flere år. Problemstillinger som er løftet fram er knyttet til metodikk, verktøy og retningslinjer som forskere og forvaltning tar utgangspunkt i, og betydningen av deres tilnærminger for å takle reindriftdeltars utfordringer knyttet til økt rovdyrpress, økt menneskelig aktivitet i landskapet og utbygginger på ulike skala. I tillegg er selve prosessene rundt samarbeid og dialog ved planlagte utbygginger ansett som spesielt viktig å sette nærmere søkelys på. Vi diskuterer denne tematikken gjennom noen konkrete eksempler fra Nordland.

En utfordring sett fra reindriftdeltars ståsted er manglende forståelse for kompleksiteten i samspillet mellom reindriftdeltar, landskapet og menneskelig aktivitet. Reindriftdeltar peker på et stort behov for mer helhetlig økosystemtenkning både i forskning og forvaltning, hvor økologiske og samfunnsmessige prosesser i mye større utstrekning sees i sammenheng enn hva som gjøres i dag. Tradisjonskunnskap må inkluderes tidligst mulig, og allerede når metodikk, retningslinjer og verktøy utformes. Dette for å oppnå prosesser som skaper grunnlag for samarbeid og samskaping av kunnskap. Det må også stilles krav til utbyggere for at de skal kunne etterleve intensjonene i regelverket og reindriftdeltar må også tilføres ressurser for å være i stand til å bidra til saksbehandlingsprosessene som forutsatt.

Abstract

A great challenge in present land use planning is the many competing claims and interests over land and natural resources. The multitude of activities and developments often lead to large changes in the landscape, with often detrimental consequences for Sami reindeer herding. There is an increasing acknowledgement of traditional and experience-based knowledge must be integrated in land use planning and decision-making in order to achieve holistic management. However, there still are indications that this is often not the case, and frequently with severe consequences for reindeer herding. In this article, we draw on discussions on a workshop and ongoing conversations with herders about land-use planning and pasture degradation. We discuss challenges related to established science-based approaches applied in land use planning as often being too rigid and not well suited to capture the empirical reality of the interconnectedness of herding to the dynamics of the landscape and nature.

Keywords

Traditional knowledge, experience-based knowledge, land use planning, cumulative effects

Innledning

Reindrifta er under et stort press for å beskytte beitearealer fra stadig økende grad av ulike typer inngrep, menneskelig aktivitet og ulike sektoriserede forvaltningsregimer. Plan- og bygningsloven og annet regelverk¹ forutsetter medvirkning og inkludering av reindriftens kunnskap i arealplaner. Forvaltning og utbyggere legger vanligvis til rette for dialog, utredninger og høringsinnspill i slike prosesser. Forskere inviterer til samarbeidsprosjekter på tvers av disipliner, hvor reindrifta ønskes med som deltakere. All denne aktiviteten krever gode metoder for samarbeid som er gjennomgående i de ulike prosessene. Det er også her vi har et langt lerret å bleke, spesielt for å få dette til i praksis. Det mangler etablerte rutiner og prosedyrer for hvordan et slikt samarbeid bør gjennomføres, og etiske retningslinjer er heller ikke fullstendig utarbeidet. Dette i motsetning til i andre urfolksområder, særlig i Nord-Amerika hvor slike retningslinjer har vært på plass relativt lenge (AFN 1993; Royal Commission on Aboriginal Peoples 1993).

Som samfunnsfaglig orienterte forskere på reindriftsfeltet er vår erfaring at erfaringsbasert kunnskap ofte blir usynliggjort eller ikke tatt hensyn til i beslutningsprosesser (Risvoll & Kaarhus 2020; Riseth & Winge 2015, Sjølander mfl. 2020; Riseth 2020); dette til tross for at Norge har en desentralisert forvaltning på en rekke områder innen naturressursforvaltning. Det blir ofte vist til nødvendigheten av dialog og samarbeid, men det er lite søkelys på hvordan dette utspiller seg i praksis. Tid og tilgjengelighet mener vi er nøkkelfaktorer i slike relasjoner. De fleste som har kontoret som arbeidsplass har neppe en dybdeforståelse for reindriftsutøveres dagligliv, hvor presset de i perioder kan være, og hvor utfordrende det kan være å delta som dialogpartner i utallige saker som reindrifta må ta stilling til. Tillit er også en grunnleggende utfordring. Våre erfaringer er at skal vi forskere få en forståelse av dynamikken og kontekstuelle sammenhenger i reindrifta, må vi også være til stede i landskapet hvor reindriften finner sted. Med dette mener vi at det er vesentlig at vi som forskere kommer oss ut sammen med reindriftene for å se og erfare praksisene og samspillet mellom reindriftsutøverne og reinen i landskapet. Dette gir oss et bedre grunnlag for å kunne forstå litt av de sammenhengene som mye av den erfaringsbaserte kunnskapen bygger på.

Prosess og metodikk er viktige faktorer for et bedre kunnskapsgrunnlag

I et gruppearbeid som inngikk i en workshop om grønn energiutbygging og reindrift arrangert av UiT, Senter for samiske studier og NIKU, med reindriftsutøvere, forvaltning og forskere i Tromsø, oktober 2019 (se innledende artikkel for mer detaljer), ble en rekke faktorer løftet fram som særlig viktige for å etablere et bedre kunnskapsgrunnlag, samt å styrke prosesser som skaper tillit mellom aktørene. Reindriftsutøverne pekte på problemstillinger knyttet til selve metodikken som utbyggere, forskere og forvaltning tar utgangspunkt i og anvender, samt prosessene rundt samarbeid og dialog. Dette er problemstillinger som har vært gjennomgående i samtaler vi har hatt med reindriftsutøvere i Nordland gjennom flere år. Denne artikkelen baserer seg på disse samtemaene som utkrystalliserte seg på workshopen i Tromsø, som nevnt ovenfor.

---

¹Særlig KU-forskriften (KMD 2017), Sametingets planveileder (Sametinget 2010)

En utfordring sett fra reindriftsutøvernes ståsted er manglende forståelse (fra andre aktører) for kompleksiteten og dynamikken rundt samspillet mellom reindriften, landskapet, andre dyr og menneskelig aktivitet. Modeller og metodikk som blir utarbeidet og anvendes oppleves ofte å ikke passe eller ikke fange opp vesentlige faktorer og endringer som skjer i den gitte lokale konteksten, det være seg av klimatisk eller samfunnsmessig karakter. En utfordring kan være at slike modeller er utviklet med basis i andre forhold og lokaliteter, og evner i for liten grad å ta innover seg kunnskap som eksisterer om de reindriftsfaglige driftsforholdene i området ved lokaliteten som skal bygges ut. Reindriften peker på et stort behov for mer helhetlig økosystemtenkning både i forskning og forvaltning, hvor økologiske og samfunnsmessige prosesser ses i sammenheng i mye større utstrekning enn hva som er tilfellet i dag.

Reindriftsutøverne pekte videre på at tradisjons- og erfaringsbasert kunnskap må inkluderes tidligst mulig, og allerede når metodikk og protokoller skal utformes. Dette er spesielt viktig på konsekvensutredningsstadiet, og det ble videre påpekt at det er svært viktig at bærere av tradisjons- og erfaringsbasert kunnskap deltar når egen kunnskap skal analyseres.

Reindriftsutøvere er stadig mer presset på tid. I tillegg til det daglige arbeidet med å følge opp reinflokkene (*Rangifer tarandus tarandus*) er det samtidig forventet at de skal samarbeide, delta i dialog, sende høringsuttalelser etc. på en mengde tiltak og utviklings/utbyggingsprosjekt, ofte i ulike kommuner. Ofte er det kritisk at de er i forkant på saker som vil få stor innvirkning på reindriften, og da er det ekstra viktig at de blir delaktig fra starten av slike prosjektplaner. Slik møtevirksomhet krever forberedelser og i sum er dette tid som tar reindriftsutøvere bort fra andre arbeidsoppgaver og eventuell fritid. Ofte deler reindriftsutøvere av sin kunnskap uten å få medvirke gjennom videre prosesser med analyse og konkludering. En risiko ved dette er at kunnskapen blir tatt ut av sin opprinnelige kontekst og dermed står i fare for å misforstås, eller enda verre, bli misbrukt. Et illustrativt eksempel er at reineierne kan fortelle at enkelte vinterbeiter kun brukes i enkelte år på grunn av vanskelige snøforhold i området. Dersom utreder/utbygger konkluderer med at dette området dermed er lite viktig og kan bygges ut, taper reindriften en viktig ressurs for å tilpasse seg skiftende værforhold. Reineierne benytter disse beiteene i de årene der det er mye snø, og avlaster dermed vinterbeiteene som brukes mer hyppig. Dette er svært viktig for at lavressursen i de mest brukte vinterbeiteene skal få tid til å bygge seg opp igjen.

Det er ikke mangel på påpekninger av disse forholdene i samfunnsvitenskapelig forskning. Kaarhus og Risvoll (2020) trekker fram faren for at kunnskapsbærerne blir redusert til å være informanter og kunnskapen blir tatt ut av sin kontekst, slik at resultatet kan bli at forsker eller konsekvensutreder anvender det som passer ens egen verdensforståelse og vitenskapelige modeller. Resultatene blir ofte lite gjenkjennbare for reindriften, noe som reflekteres i at reindriftsutøvere ofte føler på en frustrasjon omkring hvordan deres egen kunnskap kommer fram i ulike forskning og utredninger (Riseth & Winge 2015).

I det følgende vil vi presentere noen konkrete eksempler som blant annet eksemplifiserer tematikken og problemstillingene som ble diskutert på workshopen i Tromsø samt i samtaler og samarbeid med reindriftsutøvere fra Nordland (se f.eks. Risvoll mfl. 2022; Risvoll & Hovelsrud 2016). Fortellingene og diskusjonen under tar utgangspunkt i samarbeid og samproduksjon av kunnskap mellom reindriftsutøvere og forskere. Samproduksjonen har foregått gjennom ulike forskningsprosjekter siden 2010 og frem til i dag. Dialogen og samarbeidet har funnet sted på ulike arenaer og i ulike former. Vi har utført semistrukturerte intervjuer, uformelle samtaler, deltakende observasjon ved reinflyttinger, i reingjerder, på slakteri, og i møter og seminarer. I tillegg har vi gjennomgått og analysert forvaltningsdokumenter og annen relevant litteratur. Reindriftsutøverne vi har samarbeidet med og intervjuet er om lag 15 stykker i aldersgruppen 28-75 år og er både menn og kvinner. Flere av reindriftsutøverne har vi snakket med flere ganger gjennom perioden vi tar utgangspunkt i. Vi beskriver hvordan reineiere opplever prosessen rundt utbygging i sitt reinbeiteområde, og hvilke konsekvenser dette kan få. Erfaringene som drøftes faller i stor grad sammen med erfaringer fra større deler av det samiske reindriftsområdet (Riseth 2020; Riseth & Nygaard 2018)

Samarbeid og konflikt mellom kunnskaper i reindrifta i Nordland

Reindrifutsutøvere i Nordland beskriver en situasjon hvor de må kjempe mange kamper samtidig. Det er hele tiden et spørsmål om hva de har ressurser til å håndtere i en hverdag hvor det viktigste arbeidet er å ivareta reinens behov på fjellet. Reindriften sin tilgang til beiteareal blir påvirket gjennom arealinngrep. Infrastruktur som jernbane, veier, vann- og vindkraftanlegg bidrar i økende grad til å fragmentere arealene. I tillegg har tiltakende og endret menneskelig aktivitet gjennom turisme og friluftsliv skapt et behov for økt kommunikasjon om bevegelsesmønstre for både reinen og de som ferdes i landskapet (Risvoll & Hovelsrud 2016). Reindriften i dette området håndterer en til dels utfordrende topografi og geografi, med bratte fjell, isbreer og fjorder i et relativt smalt avgrenset område mellom havet i vest og svenskegrensa i øst. Tap av rein til rovvilt og klimaendringer er særlige forhold som påfører reindriften i Nordland ulemper.

Reindriften har over mange år hatt store tap av rein til rovdyr og opplever store utfordringer knyttet til den offentlige metodikken rundt identifisering av rovdyr samt dokumentasjon av tapte beitedyr (Risvoll & Kaarhus 2020; Sjølander mfl. 2020). Endringer i klimaet kan gi utslag på flere måter for reindriften. Den mest kritiske er ifølge reinere når beiten låser seg og reinen ikke har tilgang til maten gjennom is og/eller tykke og harde snølag (Eira mfl. 2018, Tyler mfl. 2021). En annen konsekvens av klimaendringer er en økt risiko for sykdommer (Tryland mfl. 2019). Flere slags sykdommer er klimasensitive ved at bærere eller verten endrer adferd og habitat ved endringer i klimaet. Flåtten flytter seg stadig nordover, og med den sykdommen som kan ha negative konsekvenser for beitedyr (van Oort mfl. 2020; Hovelsrud mfl. 2020; Riseth mfl. 2020). Slike endringer gir en større uforutsigbarhet ettersom det kan påvirke de naturlige flytte-mønstrene til reinen og reindriften.

Kanskje den mest uangripelige utfordringen er en manglende kunnskap om reindriften som gir seg utslag i en politikktutforming som er fragmentert, sektorisert og lite tilpasset den lokale virkeligheten. Det bidrar til en forvaltning som i større grad baseres på teknologiske løsninger og en ensidig naturvitenskapelig metodikk, som materialiserer seg gjennom det som oppleves som rigide metoder knyttet til for eksempel rovdrydokumentasjon, vektlegging av konsekvensutredninger/konsultasjonsprosesser, eller risiko for økt grad av tilleggsføring som en kompensasjon for tap av beiteland. Med tanke på dokumentasjon av rovdyr viser for eksempel lokale erfaringer at de nasjonale instruksene ikke er godt nok tilpasset dynamikken i det mangfoldige og delvis fragmenterte landskapet (Kaarhus & Risvoll 2020; Riseth & Johnsen 2019) og resulterer ofte i misforståelser og en fastlåst situasjon for både reindriften og forvaltningen. I det følgende vil vi løfte fram noen prosesser knyttet til utbygginger som påvirker ulike reinbeitedistrikter i Nordland, som på grunn av sin uforutsigbarhet gir et høyst usikkert utfall for reindriften bruk av områder i fremtiden.

Prosesser rundt utbygginger

Det har vært og er store utbyggingsplaner og aktivitet i Duokta reinbeitedistrikt sine nordlige beiteområder. Mange vannkraftverk og nettinstallasjoner er bygget eller er under bygging og inngår innenfor Duokta. Det pågår nå bygging av Salten transformasjonsstasjon samt ny 132 kV linje, og driften av disse vil ha varige konsekvenser for reindriften ved at dette området er kritisk som flyttlei for å komme til vinterbeitene (Figur 1). Det er svært bratt terreng i området, og utfordrende å flytte rein mellom ulike beiter inne i dette vinterbeite og høstvinterbeiteområde. Reindriften var på befaring sammen med Statnett før stasjonen skulle bygges og kommunisert at det er svært viktig at flyttleien vest for stasjonsområdene ikke sperres (Statnett.no 2016).

Figur 1. Flyttelei (gul skravur) og ny stasjon (Kilde: www.kilden.nibio.no).

Utbyggingen består i tillegg til fysiske bygg også av adkomstvei samt endringer i strømledninger. Reindriften har godkjent utbygging av ny trafostasjon mot at den ikke sperrer for flytteleien. I tillegg til den nye trafostasjonen, skal også kraftlinjer endres og nye skal komme til. I disse prosessene er det andre selskaper som er involvert og saksprosessene har blitt stykket opp i flere ulike søknader. Alle inngrepene skjer i det samme området. De vil på ulike måter virke inn på flytteleien i området.

Reindriften vet ikke hvordan dette vil påvirke drifta deres i det lange løp; om flytteleien blir sperret eller ikke kommer an på hvorvidt de greier å få reinen til å flytte gjennom området. Reindriftsutøverne frykter at de ender opp i en situasjon hvor de ikke kan flytte gjennom dette området lenger. I praksis vil det bety at de mister tilgang til viktige vinterbeiter. På grunn av det bratte terrenget er dette området en naturlig flaskehals for reinflytting. En annen passasje mot vinterbeite er ved Nevrvatnet, som er et stykke sør-østover fra trafostasjonen. Der planlegges det en kraftlinje til, i tillegg til to eksisterende kraftlinjer i forbindelse med kraftverket som allerede er bygd der. Saksprosessene har blitt stykket opp i en rekke ulike søknader, og alt er i nærheten av den ene flytteleien til reindriften.

En reindriftsutøver fra Duokta beskriver prosessen som svært uoversiktlig, og det er vanskelig for dem å henge med i ulike delprosesser som skjer på samme sted, men med ulike tidshorisonter og flere aktører involvert med egne prosjekter. En stor utfordring og usikkerhet for reindriften er at de ikke kan vite hvordan reinen vil reagere på de ulike installasjonene som vil endre på deres vante ferdsel gjennom dette naturlig ulendte terrenget. Reindriftsutøverne fornemmer at de som utvikler planer for de ulike aktivitetene heller ikke har fullstendig oversikt over gangen og tidshorizonten, og at planer endres underveis. I realiteten vet ikke reindriften hvilke planer som er gjeldende til enhver tid og hvor alle kraftlinjene kommer til å gå. Selv om reindriften er involvert i høringer, er prosessene og planene uoversiktlige. Reindriftsutøverne peker på nødvendigheten av å se helheten i et slikt område, hvor tap av tilgang til vinterbeiter vil være avgjørende for fremtidig drift. Reindriften er bekymret for å komme i en situasjon etter endt utbygging hvor reinen ikke kan flyttes gjennom området.

Når reindrifta løfter problematikken om behovet for å se alt under ett, og en bedre forståelse for kumulative effekter av ulike endringer i terrenget, har de fått til svar at de ulike utbyggerne ikke har oversikt over hva andre gjør. Reindrifta kan heller ikke si helt sikkert hvordan avbøtende tiltak som er gjort på et tidspunkt for at reinen skal kunne komme seg forbi trafostasjonen vil fungere. I mellomtiden gjøres også flere andre mindre tiltak som kan spille inn på de avbøtende tiltakene som er gjort i forbindelse med trafostasjonen. Reindrifta peker på at hadde de kunne forutse hvordan reinen vil reagere, så hadde det vært enklere, men det kan de ikke. En av reineierne sier:

«Når du plutselig får fem linjer før du kommer til stasjonsområdet der det er helt sperret, så kan ikke jeg si om reinen faktisk vil gå helt inn dit. Noe så massivt har vi ikke prøvd å flytte langs med før».

Reineieren spør videre hvem som har ansvaret hvis denne flyttleien blir ødelagt når disse ulike tiltakene er gjennomført? Reineierne peker på at det er først i etterkant av all utbygging i området at man vet hva den samlede effekten er, og de er bekymret for at ingen da har ansvaret for at reindrifta i verste fall kan ha mistet tilgang til store og viktige beiteområder i nordøst. Når flere ulike aktører planlegger tiltak på ulike tidspunkter uten å se tiltakene i sammenheng, blir både prosessen og effektene av tiltakene svært uforutsigbare for reindrifta. En stor utfordring for reindriftnæringen er å forutse hvordan reinen vil reagere på de nye inngrepene og om avbøtende tiltak som blir foreslått under utredningsarbeidet vil fungere etter intensjonene. Her later det til at det som er i ferd med å skje er nettopp det som konsekvensutredningsforskriftens krav sikter mot å forebygge, nemlig bit-for-bit -utbygging uten at noen tar ansvar for samlede effekter. Dette er et tankekors da den nylig avsatte Fosendommen (Norges Høyesterett 2021) nettopp legger til grunn at de samlede effektene må sette en absolutt grense for hvor omfattende inngrep som kan tillates i et reinbeitedistrikt.

Et eksempel fra Jillen-Njaarke reinbeitedistrikt beskriver hvordan en nyetablert flyttleie (avbøtende tiltak) som ble lagt forbi det utvidete gruveanlegget til Brønnøy Kalk ikke fungerer. Reinen vil ikke bruke den nye flyttleien og sprer seg utover i terrenget under flytting forbi gruveanlegget. Distriktet bruker store ressurser (arbeidskraft og må av og til bruke helikopter) for å klare å flytte reinen forbi Brønnøy Kalk. De har til og med opplevd at reinen under flytting har beveget seg nordover og lagt på svøm over fjorden i stedet for å bruke den nyetablerte flyttleien. Dette forsinket den sesongmessige flyttingen med nesten en uke. I ettertid forteller representanter fra reinbeitedistriktet at etableringen av en ny flyttleie som avbøtende tiltak hørtes ut som et godt tiltak, men at man ikke kan forutse hvordan reinens adferd under flytting gjennom terrenget vil være med nye inngrep og forstyrrelser i nærheten.

Et annet eksempel på hvordan konsekvensutredninger ikke fanger opp reindriftsmessig viktige arealer er fra Ildgruben reinbeitedistrikt. Like øst for Mo i Rana krysser hovedkraftlinja (420 kV) tre fjellrygger i nord-sørlig retning. På grunn av at reinen tradisjonelt følger disse fjellryggene i øst-vestlig retning på vei til og fra beitene hadde ikke reinbeitedistriktet avmerket disse fjellryggene som flyttleier i det offentlige arealbrukskartet. Under konsekvensutredningen før etablering av hovedkraftlinja ble det derfor ikke fokusert på dette området ettersom utrederne ikke «fant» flyttleier på arealbrukskartet. Dermed fikk ikke reinbeitedistriktet muligheten til å påvirke plasseringen av kraftlinja. Særlig langs den ene fjellryggen er kraftlinja plassert slik at reinen ser trådene mot horisonten når de skal bevege seg ned langs fjellryggen. Reineierne beskriver at det må settes inn betydelig gjeterinnsats for å få reinen til å passere kraftlinja. Eksempelene kan forfleres. Både reindriftsutøvere og forvaltning er generelt kritiske til hvordan KU-prosesser fungerer (Riseth & Winge 2015; Riseth 2020).

Reineierne ser ofte ingen annen utvei enn at de trenger mer hjelp fra advokater fremover i forbindelse med sumvirkninger av de mange utbygginger og forskjellige inngrep som skjer i beitelandet. Dette kan medføre betydelige kostnader og en utfordring med dette, slik reindriftnæringen ser det, er mangelen på støtte til advokat før konsesjoner allerede er gitt. I tillegg anser de denne utviklingen som uheldig for reindrifta i det lange løp.

Diskusjon om kunnskap og metode

Reindrifta står i et krysspess for å beskytte beitearealer fra stadig økende grad av ulike typer inngrep. Den formelle bakgrunnen for at reindriften skal tas hensyn til, er gitt i plan- og bygningslovens (pbl) formålsbestemmelse i § 3-1c hvor det heter at planer skal «sikre naturgrunnet for samisk kultur, næringsgrunnlag og samfunnsliv». Det er ikke tilfeldig at formuleringen likner på den såkalte sameparagrafen i Grunnloven (§ 108). Bestemmelsen er konkretisert i Sametingets planveileder (Sametinget 2010) som gjelder hele planprosessen fram til vedtak, inkludert vedtak om dispensasjoner. Regjeringa legger hvert fjerde år fram dokumentet «Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging.» I forventningene fra 2019 heter det blant annet at Regjeringa forventer at: «Fylkeskommunene og kommunene legger vekt på å bevare naturgrunnet for samisk kultur og næringsutvikling. Planleggingen sikrer reindriften arealer samtidig som hensynet til reindriften veies opp mot andre samfunnsinteresser» (KMD 2019:19).

Konsekvensutredningsprosesser (KU) er en sentral del av saksbehandlingen. Norske Reindriftsamers Landsforbunds (NRL) arealvernarbeid bør tilskrives en betydelig del av æren for at *samlede virkninger* har fått en tydelig plass i regelverket: «[s]amlede virkninger av planen eller tiltaket sett i lys av allerede gjennomførte, vedtatte eller godkjente planer eller tiltak i influensområdet skal også vurderes. Der hvor reindriften blir berørt, skal de samlede virkningene av planer og tiltak innenfor det aktuelle reinbeitedistriktet vurderes» (KU forskriften 2017: § 21).

Årsaken til at samlede virkninger er i fokus er at det er viktig å forstå både (1) hvordan hvert nytt inngrep endrer reindriften driftsbetingelser og (2) hvordan effekter av inngrep forsterkes av andre endringsprosesser og aktiviteter (som rovdyr, klimaendring, menneskelig aktivitet). Disse effektene varierer, er ofte uforutsigbare, og skaper en kompleksitet og et samspill som er vanskelig å forstå når man ikke lever tett på og i dette landskapet.

Hva som skal regnes med som «samlede virkninger» kan kanskje forstås noe ulikt, men reindriftssamer vil utvilsomt forstå det slik at det omfatter alle inngrep og forstyrrelser som har negative² effekter på reindriften. Troms fylkeskommune la også en slik forståelse til grunn når de formulerte mandatet for inngrepsanalysen som inngår i det regionale planarbeidet (Riseth & Johansen 2019, se også Riseth & Johansen, dette temanummer).

Eyþórsson og Thuestad (2015) hevder at selv om forpliktelsen til å integrere tradisjonell kunnskap nå er en del av lovverket i Norge, så reflekteres det fortsatt ikke i generelle retningslinjer for KU. I det såkalte EVAPLAN-prosjektet som hadde som formål å evaluere hvordan plandelen av den nye pbl fungerte etter ti år var ett av funnene at paragrafen om samiske hensyn virket bra i de samiske majoritetsområdene i Finnmark, men ikke sto så sterkt i resten av virkeområdet (Riseth & Nygaard 2018).

Når utbyggere planlegger tiltak og inngrep, ser de trekk- og flyttleier på arealbrukskartene og skal i henhold til reindriften passe på at planlagte inngrep ikke faller innenfor flyttleiene. Utfordringen for reindriftsnæringa er at reinens arealbruk blir forstyrret av inngrep og menneskelig aktivitet som er for tett inn på flyttleiene som er markert på arealbrukskartet. I en oppsummeringsartikkel fra inngrepsforskningen angir Skarin og Åhman (2014) unntakssaker for ulike typer forstyrrelseskilder (Riseth & Johansen 2019, se også Riseth & Johansen, dette temanummer), men hvor langt unna forstyrrelseselementet reinens arealbruk blir påvirket, er det ingen eksakte svar på (Strand mfl. 2017). Reindriften utøver erfarer at unntakssakerstanden fra en bestemt type forstyrrelseskilde, som en vei, er avhengig av lokale forhold som terreng, vær- og snøforhold, ulike landskapselementer som danner «le» (f.eks. trær) og type forstyrrelseselement (størrelse, utforming, lydstyrke og type lyd). Denne influenssonen eller unntakssakerstanden til reinen, knyttet til fysiske inngrep i landskapet (f.eks. hytter, kraftlinjer, vei/jernbane) eller forstyrrelser fra menneskelig aktivitet (f.eks. toppturer, hundekjøring, tur- og skigåing), varierer både fra sted til sted og gjennom årstidene (Risvoll mfl. 2019). Tidsaspektet er viktig å fange opp, for eksempel er det generelt mer aktivitet og bruk av populære turområder på høsten, sommer eller senvinter enn det er før jul i den mørkeste tiden. Erfaringene og kunnskapen som reindriften utøverne besitter gjennom å leve i og bruke landskapet er uvurderlig for tolkning av arealbrukskart og for forståelsen av sumvirkninger og kumulative effekter.

---

² Positive virkninger av inngrep forekommer av og til, eksempelvis når veier legges i tunnel eller infrastruktur fjernes og terreng tilbakeføres til tilnærmet naturtilstand.

Reindriftsnæringen ønsker å få mulighet til å være med på å avgjøre hvilke utredere som skal få oppdraget ved planlagte arealinngrep (Riseth 2020; Riseth mfl. 2021). Praksis er nå slik at tiltakshaver/utbygger velger utreder. Det er kommet fram flere problematiske sider ved dette. I en spørreundersøkelse til ledere av reinbeitedistrikter i Norge kom det fram at et flertall av de spurte mente at utredningene ofte ikke holdt mål rent reindriftsfaglig. Dette gjaldt særlig samlet belastning. I en forespørsel fra Landbruks- og matdepartementet (LMD) til Fylkesmannsembetene³ med ansvar for reindrift ga disse utrykk for samme vurdering av utredningskvaliteten (Riseth 2020). I praksis er tilstrekkelig tid til møter med reinbeitedistriktet viktig for at utreder skal få inngående informasjon om arealbruken til distriktet gjennom driftsåret. Dette danner grunnlaget for å kvantifisere/vurdere hvordan tiltaket/inngrepet inkludert forstyrrelser vil påvirke reinen i konsekvensutredningen. Det er derfor svært viktig at utreder både har kompetanse om hvordan reinen påvirkes av inngrep og forstyrrelser gjennom de ulike periodene av reindriftsåret og har tilstrekkelig med tid, og evne, til å forstå reneiers beskrivelse av denne driften. I tillegg er det svært viktig at utreder tar seg tid til å la reinbeitedistriktet få forklare hvordan de eventuelt må endre driften i år med vanskelige beiteforhold (store snødybder, isete og «låste» beiter). Utreder bør også utfordre reinbeitedistriktet på om, og eventuelt hvordan de kan måtte endre arealbruken med de pågående klimaendringene. Flere av reindriftsutøverne vi har snakket med i Nordland rapporterer om blandete erfaringer med ulike utredere. I ekstremtilfeller, for noen år siden, har det hendt at utredninger har blitt gjennomført kun på bakgrunn av arealbrukskartet og den skriftlige driftsplanen uten at utreder har vært i direkte kontakt med reinbeitedistriktet. Når en vet at mange av arealbrukskartene ikke er oppdaterte og inneholder feil og mangler, vil slike utredninger kunne gjøre stor skade for distriktet. En spørreundersøkelse til ledere av reinbeitedistrikter i Norge viste også at et flertall av de spurte anså at konsekvensutredninger kun var et redskap for å få planer og tiltak vedtatt (Riseth & Winge 2015).

Oppsummering og konklusjon

Lokalkunnskap blir i økende grad sett på som en viktig kilde til informasjon i forvaltningen av naturressurser og den er etterspurt av både forvaltere og i forskning. Det internasjonale Naturpanelet (IPBES) fastslår at urfolk og lokale samfunnsaktører ofte er bedre rustet enn forskere til å kunne gi detaljert informasjon om lokalt biomangfold og endringer i naturen, og er derfor viktige bidragsytere inn mot forvaltningen av biomangfold både lokalt og globalt (IPBES Global assessment of biodiversity and ecosystem services, 2019).

For å forebygge at reindriftsutøverne blir passive informanter som mister kontrollen med bruken av egen kunnskap, er det viktig at forskere/utredere har tett dialog med reindriften gjennom utredningsarbeidet for å unngå feiltolkninger før framstillingene blir endelige og går videre i prosessen. Det er også et stort behov for økt status, anerkjennelse og formalisering av tradisjonskunnskap og erfaringsbasert kunnskap både i forvaltning og forskning (Eira & Sara 2017). En forutsetning for å få til disse prosessene, er å redusere skillene mellom ulike former for kunnskap (Agrawal 1995). Det krever at forskere, utbyggere og forvaltere både er ydmyke for det de selv ikke vet eller kan, og at de legger til rette for og bruker den tida en slik medvirkning krever.

Reindriften beskriver at de ofte må kjempe for sitt virke og sin kultur på flere fronter samtidig. Samtidig er denne kampens legitimitet (og med dets krav), som utspiller seg gjennom høringer, dialog, samarbeid, og i økende grad rettsaker, avhengig av at det samiske landskap anerkjennes (Kramvig 2020) og med det reindriften tradisjonelle, praksisbaserte kunnskap. Viktig i dette er en helhetlig forståelse av landskap, dyr og mennesker. Reindriftsutøverne blir ofte stående i hverdagen uten gode måter å håndtere de mangfoldige utfordringene eller krisene de er midt inne i. Forvaltningens responser oppleves ofte som fragmenterte og tekniske, fremfor å evne å ta innover seg den mer helhetlige kunnskapen og verdensforståelsen som beitebrukernes forståelse gjerne er tuftet på (jf. Risvoll & Kaarhus 2020). Forvaltningen fører således i økende grad til at reindriften må anvende strategier som er motstridende til hva den erfaringsbaserte kunnskapen tilsier, som for eksempel økt behov for tilleggsføring. Reindriften er bekymret for at i det lange løp kan dette få store negative konsekvenser i form av tap av kunnskap, praksis og kultur (Horstkotte, Lepy & Risvoll 2020; Tryland mfl. 2019).

---

³ Nå: Statsforvalterne

Selv om forvaltning, utbyggere og forskere ofte nok har reelle ambisjoner om god dialog, er et viktig moment at slik dialog forutsetter at partene også evner å ta innover seg og forsøker å forstå ulike aktører sine perspektiver og kunnskap (Kaarhus & Risvoll 2020). En dialog mellom ulike forståelse og kunnskapssystemer forutsetter at både problemstillinger og metodiske framgangsmåter kan defineres av ulike parter. Det er en rekke tiltak som er relevante og kan bidra til å styrke reindriftas posisjon (Riseth mfl. 2021). I en evaluering av plan- og bygningsloven pekes det blant annet på behovet for at reinbeitedistriktene får administrativ assistanse, regionale planer for reindrift samt behovet for å forbedre konsekvensutredningspraksis (Riseth & Nygaard 2018).

Til det første punktet er en positiv nyhet at i reindriftsavtalen for 2021-2022 ble Staten og NRL enige om å etablere et treårig pilotprosjekt for rådgivningstjeneste i arealsaker med tre planfaglige stillinger.⁴ På bakgrunn av det vi har gått igjennom i dette kapitlet, vil vi trekke fram at det er viktig at det stilles større krav til *konsekvensutredninger* (KU), både med hensyn til *innhold* og slik at reindriften får *godkjenningsrett* for utredere.

Det er også en etisk dimensjon knyttet til forventningen om at bærer av tradisjonell/erfaringsbasert kunnskap skal dele av sin kunnskap, ofte uten å være deltakende gjennom analyse/tolkning av denne kunnskapen. Å videreformidle egen kunnskap om reindriftslandskapet og bruken av det, kan være et tveegget sverd. Når utenforstående får tilgang til kunnskapen, føler mange, både reindriftssamer og andre grupper, utrygghet for hvordan kunnskapen blir brukt (Ingold & Kurttila 2000; Ween & Riseth 2011). Dette medfører risiko for at kunnskapen blir tatt ut av kontekst; at kunnskapen blir tvunget inn i en annen verdensforståelse eller noen rammer/modeller som ikke passer med det gjeldende landskapet og geografien (Ween & Riseth 2011). Konsekvensene er at det fører ofte til konklusjoner som reindriften ikke kjenner seg igjen i, som igjen kan føre til økt polarisering og kunnskaper satt opp mot hverandre. Dette har etiske implikasjoner (Eypórssón & Thuestad 2015) og utfordringen blir å etablere tillitsbyggende prosesser som kan sikre at kunnskapen ikke brukes til skade for kunnskapsbærerne. Lokalkunnskap er gjerne relasjonell og knyttet til en sosial og kulturell kontekst (Maurstad 2002), og en rekke dilemmaer er knyttet til forskeres bruk og formidling av lokalkunnskap og urfolkskunnskap, og ikke minst ansvaret som ligger i denne anvendelsen.

Takksigelser

Kapitlet bygger på diskusjoner fra deltakerne i workshopen i Tromsø høsten 2019 – takk til dere for viktig innsikt. Takk til Anders Eira i Protect Sapmi, som deltok på vårt gruppearbeid samt bidro med viktige innspill i etterkant. Og ikke minst, takk til reindriftutøverne i Nordland som har bidratt med innsikt gjennom samtaler og diskusjoner. Reindrifutøver Mats Pavall sine refleksjoner og bidrag i dette kapitlet rundt betydningen og anvendelsen av tradisjons- og erfaringsbasert kunnskap har vært uvurderlig. I tillegg har noen av oss fått delta på reinflytting og annet arbeid, som har vært viktig for en økt forståelse av reindriften kontekstuelle situasjon.

---

⁴ Sluttprotokoll fra forhandlingene om Reindriftsavtalen 2021/2022.

https://www.regjeringen.no/contentassets/8a0f6da942604820936a9e829f210610/skm_c654e21021721070.pdf

---

Referanser

- AFN (1993) Alaska Federation of Natives Guidelines for Research <http://ankn.uaf.edu/IKS/afnguide.html>
- Agrawal Arun. (1995) Dismantling the Divide Between Indigenous and Scientific Knowledge. *Development and change*, 26 (3), 413-439. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.1995.tb00560.x>
- Eira, I.M.G., A. Oskal, I. Hanssen-Bauer & S.D. Mathiesen (2018) Snow cover and the loss of traditional indigenous knowledge. *Nature Climate Change* 8, 928–931. <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0319-2>
- Eira, I.M.G. & M.N. Sara (2017) Reindriftnæringens erfaringsbaserte kunnskap om reindrift og rovvilt, 05.03.2017. <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/filarkiv/rapporter/>
- Eyþórsson, E. & Alma E. Thuestad (2015) Incorporating Traditional Knowledge in Environmental Impact Assessment-How Can It Be Done? *Arctic Review on Law and Politics* 6(2), 132-150.
- Horstkotte, T., Lépy, É., Risvoll, C. et al. (2020): Supplementary feeding in reindeer husbandry – Results from a workshop with reindeer herders and researchers from Norway, Sweden and Finland. Umeå University.
- Hovelsrud G.K. C. Risvoll, H. Tømmervik, A. Omazic and A. Albiñ et al. (2020). Chapter 6. Reindeer herding and coastal pastures: Adaptation to multiple stressors and cumulative effects. In *Nordic Perspectives on the Responsible Development of the Arctic: Pathways for Action*. Ed. Douglas Nord. Springer 2020.
- IPBES (2019) Global assessment of biodiversity and ecosystem services.
- Ingold, T. & Kurttila, T. (2000). Perceiving the environment in Finnish Lapland, *Body & Society*, 6, 183-196.
- Kaarhus, R. & C. Risvoll 2020. Sentrale myndigheter må anerkjenne lokalkunnskapen til reindriftnæringa i Nordland. 18.11.2020. forskersonen.no. <https://forskersonen.no/biologi-dyreverden-kronikk/sentrale-myndigheter-ma-ankjenne-lokalkunnskapen-til-reindriftnaeringa-i-nordland/1772756>
- Kilden – NIBIOs hovedkartløsning. [Online] URL: www.kilden.nibio.no
- KMD (2017) Forskrift om konsekvensutredninger. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2017-06-21-854>
- KMD (2019) Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging. Vedtatt ved kongelig resolusjon 14. mai 2019. <https://www.regjeringen.no/contentassets/cc2c53c65af24b8ea560c0156d885703/nasjonale-forventninger-2019-bm.pdf>
- Kramvig, Britt (2020) Landskap som hjem. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 31(1-2):88-102. DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2898-2020-01-02-08>
- Kaarhus, R. og C. Risvoll (2020) 'Sentrale myndigheter må anerkjenne lokal-kunnskapen til reindriftnæringa i Nordland', forskning.no. 18.11.2020.
- Maurstad, Anita, 2002. "Fishing in murky waters--ethics and politics of research on fisher knowledge," *Marine Policy*, Elsevier, vol. 26(3), pages 159-166.
- Norges Høyesterett. (2021). Høyesteretts dom 11. oktober 2021, HR-2021-1975-S (sak nr. 20-143891SIV-HRET, sak nr. 20-143892-SIV-HRET og sak nr. 20-143893SIVHRET). <https://www.domstol.no/enkelt-domstol/hoyesterett/avgjorelser/2021/hoyesterett-sivil/hr-2021-1975-s/>
- Riseth, Jan Åge (2020). Hvilken status har reindriftsamisk kunnskap? Hvordan kan samfunnet anvende den bedre? *Årjelsaemieh. Samer i sør*. Fossum, Birgitta (red.) Årbok nr. 13. Saemien Sijte, Snåsa, 95-109.
- Riseth, Jan Åge, Svein Morten Eilertsen og Bernt Johansen (2021). "Reindriftnas sårbarhet og Norges ansvar" I: *Flemsæter Frode og Bjørn Egil Flø (Red.): Utmark i endring (Kap. 2, s. 29-66)*. Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.151.ch2>
- Riseth, Jan Åge, Hans Tømmervik, Morten Tryland (2020). Spreading or Gathering? Can Traditional Knowledge be a Resource to Tackle Reindeer Diseases Associated with Climate Change? *International Journal of Environmental Research and Public Health*. Special Issue "Climate-Change Effects on the Epidemiology of Infectious Diseases and the Impacts on Northern Societies", 17(16), 6002; <https://doi.org/10.3390/ijerph17166002>
- Riseth, Jan Åge og Bernt Johansen (2019). Inngrepsanalyse for reindriftna i Troms. Rapport 23/2018. Norut.
- Riseth, Jan Åge og Vigdis Nygaard (2018). «Samiske hensyn i planleggingen.» I: Hanssen, Gro Sandkjær og Nils Aarsæther (red.) «Plan- og bygningsloven 2008 - En lov for vår tid?». Oslo: Universitetsforlaget, 307-324.
- Riseth, Jan Åge og Nikolai K. Winge (2015). Reindrift, arealinngrep og utbygging: Blir reindriften hørt i utbyggingssaker...? *Reindriftnytt* 2/2015, 4-5.

-
- Risvoll, C., G.K. Hovelsrud & J.Å. Riseth (2022) Falling between the cracks of the governing system: Risk and Uncertainty in Pastoralism in Northern Norway. *Weather, Climate, and Society*. Vol. 14: Issue 1, pp.191-204. DOI: 10.1175/WCAS-D-21-0052.1
- Risvoll, C., & Kaarhus, R. (2020). Struggling with 'clear zoning': Dilemmas of predator-pastoral coexistence in Nordland, northern Norway. *Indigenous Knowledges and the Sustainable Development Agenda*, ed. by A. Breidlid and R. Krøvel. London and New York: Routledge.
- Risvoll, C., M. Pavall, T. Lifjell, SM Eilersten, AK. Lundberg, S. Veland (2019) Synliggjøring av flaskehalsar – et steg i retning av mer representative kart. *Reindriftsnytt* 1/2019:10-16.
- Risvoll, C. & G.K. Hovelsrud (2016) Pasture access and adaptive capacity in reindeer herding districts in Nordland, Northern Norway, *The Polar Journal*, 6:1, 87-111.
- Royal Commission on Aboriginal Peoples (1993) Ethical Guidelines for Research
https://www.wrrb.ca/sites/default/files/15.%20RCAP_Guidelines_1993.pdf
- Sametinget (2010). Sametingets planveileder. https://sametinget.no/_f/p1/i01a00d84-bbb4-4469-9445-80c7795a92ca/sametingets-planveileder-2010.pdf
- Sjølander-Lindqvist, A., C. Risvoll, R. Kaarhus, AK. Lundberg, C. Sandström (2020), Knowledge claims and struggles in decentralized large carnivore governance: insights from Norway and Sweden, *Frontiers*.
- Skarin, Anna & Birgitta Åhman (2014). Do human activity and infrastructure disturb domesticated reindeer? The need for the reindeer's perspective: *Polar Biology*, 37, 1041-1054.
- Statnett.no. Salten transformatorstasjon – Ny transformatorstasjon i Sørfold kommune i Nordland. [online]:URL: statnett.no/vare-prosjekter/region-nord/salten-transformatorstasjon/
- Strand, O., Colman, J.E., Eftestøl, S., Sandström, P., Skarin, A. & Thomassen, J. 2017. Vindkraft og reinsdyr – en kunnskapssyntese. - NINA Rapport 1305. 62 s.
- Tyler NJC, Hanssen-Bauer I, Førland EJ and Nellemann C (2021) The Shrinking Resource Base of Pastoralism: Saami Reindeer Husbandry in a Climate of Change. *Front. Sustain. Food Syst.* 4:585685. doi: 10.3389/fsufs.2020.585685
- Tryland M et al. 2019. Viral infections and diseases. In: Tryland M, Kutz SJ (Eds.), *Reindeer and Caribou – Health and Disease*. CRC Press, Boca Raton, pp. 273-303.
- van Oort, B., GK. Hovelsrud, C. Risvoll, CW. Mohr, & S. Jore (2020). A mini-Review of Ixodes ticks Climate Sensitive Infection dispersion risk in the Nordic Region, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 5387.
- Ween, Gro B. & Jan Åge Riseth (2011). Doing is learning: Analysis of an unsuccessful attempt to adapt IK methodology to Norwegian Sámi circumstances. Online publication date: 28 Nov 2011. *Acta Borealia*. 2/2011, 228-242. DOI:10.1080/08003831.2011.626944